

ISSN 1999-4214 (print)

ISSN 2957-5095 (online)

ЕУРАЗИЯ ГУМАНИТАРЛЫҚ ИНСТИТУТЫНЫҢ

ХАБАРШЫСЫ

ВЕСТНИК

ЕВРАЗИЙСКОГО
ГУМАНИТАРНОГО
ИНСТИТУТА

BULLETIN

OF THE EURASIAN HUMANITIES
INSTITUTE

№ 2/2023

Жылына 4 рет шығады
2001 ж. шыға бастаған

Выходит 4 раза в год
Начал издаваться с 2001 г.

Published 4 times a year
Began to be published in 2001

Астана, 2023

Бас редакторы **Дауренбекова Л.Н.**
А.Қ. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институтының доценті,
филология ғылымдарының кандидаты, Астана, Қазақстан
Жауапты редактор **Алимбаев А.Е.**
А.Қ. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институтының доценті,
философия докторы (PhD) Астана, Қазақстан

Редакция алқасы

Аймұхамбет Ж.Ә.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Астана, Қазақстан
Ақтаева К.	филология ғылымдарының докторы, профессор, А. Мицкевич атындағы Польша университеті, Познань, Польша.
Әбсадық А.А.	филология ғылымдарының докторы, профессор, А. Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті, Қостанай, Қазақстан
Бредихин С.Н.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Солтүстік Кавказ федералды университеті, Ставрополь, РФ
Гайнуллина Ф.А.	филология ғылымдарының кандидаты, доцент Ә. Бөкейхан атындағы университеті, Семей, Қазақстан
Ермекова Т.Н.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан
Есиркепова К.Қ.	филология ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, А. Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті, Қостанай, Қазақстан
Жүсіпов Н.Қ.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Торайғыров университеті, Павлодар, Қазақстан
Курбанова М.М.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Алишер Навои атындағы Ташкент мемлекеттік өзбек тілі мен әдебиеті университеті, Ташкент, Өзбекстан
Қамзабек Д.	ҚР ҰҒА академигі, филология ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Астана, Қазақстан
Құрысжан Л.Ә.	филология ғылымдарының кандидаты, профессор, Ханкук шетелтану университеті, Сеул, Оңтүстік Корея
Онер М.	философия докторы (PhD), профессор, Эгей университеті, Измир, Туркия
Пименова М.В.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Шет ел тілдері институты, Санкт-Петербург, РФ
Сайфулина Ф.С.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Казан федералды университеті, Казан, Татарстан, РФ

Редакцияның мекенжайы: 010009, Астана қ., Жұмабаев даңғ., 4
Телефон/факс: (7172) 561 933; e-mail: eagi.vestnik@gmail.com, сайт: ojs.egi.kz

Еуразия гуманитарлық институтының Хабаршысы.

Меншіктенуші: «А.Қ. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институты»

Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі Ақпарат комитетінде

қайта есепке қойылды. Тіркеу № KZ92VPY00046970 17.03.2022

Басуға 15.06.2023ж. қол қойылды. Пішімі 60*84 1\8. Қағаз офсеттік Көлемі. БТ.

Таралымы 200 дана. Бағасы келісім бойынша. Тапсырыс № 89

«Ақтаев У.Е.» баспасында басылып шықты

© А.Қ. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институты

Главный редактор **Дауренбекова Л.Н.**
Кандидат филологических наук, доцент Евразийского гуманитарного института имени
А.К. Кусаинова, Астана, Казахстан

Ответственный редактор **Алимбаев А.Е.**
Доктор философии (PhD), доцент Евразийского гуманитарного института имени А.К. Кусаинова,
Астана, Казахстан

Редакционная коллегия

Аймухамбет Ж.А.	доктор филологических наук, профессор, ЕНУ имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан
Актаева К.	доктор филологических наук, профессор, университет имени Адама Мицкевича, Познань, Польша.
Абсадық А.А.	доктор филологических наук, профессор, Костанайский региональный университет имени А. Байтурсынова, Костанай, Казахстан
Бредихин С.Н.	доктор филологических наук, профессор, Северо-Кавказский федеральный университет, Ставрополь, РФ
Гайнуллина Ф.А.	кандидат филологических наук, доцент университет имени А. Бокейхана, Семей, Казахстан
Ермекова Т.Н.	доктор филологических наук, профессор, Казахский национальный женский педагогический университет, Алматы, Казахстан
Есиркепова К.К.	кандидат филологических наук, профессор, Костанайский региональный университет имени А. Байтурсынова, Костанай, Казахстан
Жусипов Н.К.	доктор филологических наук, профессор, Торайгыров университет, Павлодар, Казахстан
Курбанова М.М.	доктор филологических наук, профессор, Ташкентский государственный университет узбекского языка и литературы им. Алишера Навои, Ташкент, Узбекистан
Камзабек Д.	академик НАН РК, доктор филологических наук, профессор, ЕНУ имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан
Курсыжан Л.А.	кандидат филологических наук, профессор, Университет иностранных языков Ханкук, Сеул, Южная Корея
Онер М.	доктор философии (PhD), профессор, Эгейский университет, Измир, Турция
Пименова М.В.	доктор филологических наук, профессор, Институт иностранных языков, Санкт-Петербург, РФ
Сайфулина Ф.С.	доктор филологических наук, профессор, Казанский федеральный университет, Казань, Татарстан, РФ

Адрес редакции: 010009, г. Астана., пр. Жумабаева, 4
Телефон/факс: (7172) 561 933; e-mail: eagi.vestnik@gmail.com, сайт: ojs.egi.kz

Вестник Евразийского гуманитарного института.
Собственник: «Евразийский гуманитарный институт имени А.К.Кусаинова».
Министерством информации и общественного развития Республики Казахстан Комитет информации постановлено на переучет № KZ92VPY00046970 17.03.2022
Подписано в печать 15.06.2023 ж. Формат 60*84 1\8. Бум. Типогр.
Тираж 200. Цена согласовано. Заказ № 89
Напечатано в издательстве «У.Е. Актаева»

©Евразийский гуманитарный институт имени А.К. Кусаинова

Chief Editor Daurenbekova L.N.
Candidate of Philological Science, Associate Professor of the A.K. Kussayinov Eurasian Humanities
Institute, Astana, Kazakhstan

Editor-in-Chief Alimbayev A.E.
Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor of the A.K. Kussayinov Eurasian Humanities
Institute, Astana, Kazakhstan

Editorial Board

Aimuhambet Zh.A.	Doctor of Philological Sciences, Professor, L.N. Gumilyov ENU, Astana, Kazakhstan
Aktayeva K.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Poznan Adam Mitskevich University, Poznan, Poland
Absadyk A.A.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Kostanay Regional University named after A.Baitursynov, Kostanay, Kazakhstan
Bredikhin S.N.	Doctor of Philological Sciences, Professor, North-Caucasus Federal University, Stavropol, RF
Гайнуллина Ф.А.	Candidate of Philological Sciences, Associate Professor Alikhan Bokeikhan University, Semey, Kazakhstan
Yermekova T.N.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Kaz. National Women's Pedagogical University. Almaty, Kazakhstan
Yesirkepova K.K.	Candidate of Philological Sciences, Professor, Kostanay Regional University named after A.Baitursynov, Kostanay, Kazakhstan
Zhusipov N.K.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Toraighyrov University, Pavlodar, Kazakhstan
Kurbanova M.M.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Tashkent State University of the Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoyi, Tashkent, Uzbekistan
Kamzabek D.	Academician of NAS RK, Doctor of Philological Sciences, Professor, L.N. Gumilyov ENU, Astana, Kazakhstan
Kuryshchan L.A.	Candidate of Philological Sciences, Professor, Hankuk University of Foreign Studies Seoul Korea
Oner M.	Doctor of Philological (PhD), Professor, Aegean University, Izmir, Turkey
Pimenova M.V.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Foreign Languages Institute, St-Petersburg, RF
Seifullina F.S.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Kazan Federal University, Kazan, Tatarstan, RF

Editorial address: 010009, Astana., 4, Prospect Zhumabayev
Tel/Fax: (7172) 561 933: e-mail: eagi.vestnik@gmail.com, сайт: ojs.egi.kz

Bulletin of the Eurasian Humanities Institute.

Owner: «A.K. Kussayinov Eurasian Humanities Institute».

The Ministry of Information and Public Development of the Republic of Kazakhstan Information Committee decided to re-register No. KZ92VPY00046970 17.03.2022

Signed for printing 15.03.2023 Format 60 * 84 1 \ 8. Paper. Printing house

Circulation 200. Price agreed. Order No. 89

Printed in the publishing house of «U.E. Aktaev»

© A.K. Kussayinov Eurasian Humanities Institute

МАЗМҰНЫ-СОДЕРЖАНИЕ-CONTENTS

ТІЛ БІЛІМІ – ЯЗЫКОЗНАНИЕ – LINGUISTICS

БАЙЛИЕВА Ұ.Б., ДАУТОВА Б.Д.	Абай шығармаларындағы ақыл, жүрек, қайрат концептілерінің орыс тіліне аударылу ерекшеліктері.....	7
BAITELIYEVA ZH., KUDERINOVA K.	The peculiarities of the kazakh national speech culture...	22
ЕРҒАЛИЕВ Қ.С., ЕРҒАЛИЕВА С.Ж.	Интернет-коммуникация жанрларының ерекшеліктері.....	36
ЖИРЕНОВ С.А. НУРЕКЕШОВА Г.Р. НҮРСҰЛТАНҚЫЗЫ Ж.	Поэтикалық мәтіндердегі эмоционалдық- экспрессивтік бірліктердің психолингвистикалық сипаты.....	50
ЖОЛШАЕВА М.С. ШАДИЕВА Н.Х.	Қазақ тіліндегі күрделі құрамды етістіктер мәселесі.....	67
ИМАНБЕРДИЕВА С.Қ. ЕГЕНБЕРДІ М.Е.	Паремиядағы төрт түлік атаулары – ұлттық код.....	81
ҚАРТЖАН Н.Е., ИСАКОВА С.С., КЕНЖЕМУРАТОВА С.К.	Ертегі дискурсын зерттеу мәселесі: анықтамасы, жіктелуі және өзара байланысы.....	94
КОШИКБАЕВА Г.Д., ЕЛИКБАЕВ Б.К., БЫБРАЙЫМ А.О.	Қазақ тіліндегі сұраулы сөйлеу актісінің модальдық мағыналары.....	109
ҚАЙДАРОВА Б.М.	Қазақ және ағылшын тілдеріндегі ұлттық-мәдени стереотиптердің лексика-семантикалық ерекшеліктері.....	121
ҚҰРМАНБАЙҰЛЫ Ш.	Әлихан Бөкейхан еңбектеріндегі кірме сөздер қолданысы.....	133
ӨНЕРМ., МҰХТАРОВА Ф.С.	Қазақ тіліндегі түйе түсінігіне қатысты этнографиялық ұғымдар.....	153
САМСЕНОВА Г.С.	Динамика функционирования новостных медиатекстов.....	165
SHANEEN A., SAPINA S., KAUDIROVA A.	Individualization of the term formation process.....	180

ТУРЛЫБЕКОВА И.А., ОСПАНОВА Ж.Т., НУРКЕНОВА С.С.	Сөйлеу мінез-құлқын сипаттайтын фразеологизмдердің ерекшеліктері мен метафора түрлері (Т. Сәукетаевтың романы мысалында).....	193
ЧОБАНОҒЛУ Ө., ӘШПРХАНОВА Қ., ЖҰМАТАЕВА З.	Мақал-мәтелдердегі ұлттық мінездің көрінісі.....	207

ӘДЕБИЕТТАНУ – ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ – LITERATURE STUDIES

АЙТУҒАНОВА С.Ш. СҰЛТАН Е.Б.,	Көркем мәтінді семантикалық талдау: символдық бейнелеу.....	221
АРСЛАН М., ЖАЛЕЛОВ Д.С.	Шалкиіз толғауларындағы жауынгерлік рух.....	232
БАЙТАНАСОВА Қ.М.	Ауыл бейнесі және ұлттық таным.....	244
БОЛАТБЕКОВА Ж.Б., ЖҰМАҚАЕВА Б.Д.	Абай шығармаларының шет тілдеріне аударылуы мәселесі.....	259
GALYMZHANOV B.	The spirit of freedom jusip's famous works.....	270
ЕСПЕНБЕТОВ А.С. ЕРДЕМБЕКОВ Б.А. СМАГУЛОВА А.Т.	Абай қарасөздеріндегі адам мінездеріне тезаурустық талдау.....	283
КАЙИМОВ М.Ә., ХАЛИКОВА Н.С. ИБРАГИМОВА У.Б.	Бұқар жыраудың Абылай ханға арнаған жыр- толғауларының басты ерекшеліктері.....	296
САЙФУЛЛАЕВА Н.Б. КЕМЕҢГЕР Қ.Р. КЫНАДЖЫ Д.	Артур Конан Дойлдың «Жирен шаштылар қауымдастығы» әңгімесіндегі қазақ тілді аударманың поэтикасы.....	309
ТАМАБАЕВА Қ.Ө., РАЙЫМБЕКОВА Д.Л., ЖАНҚАЗЫ А.	Шерхан Мұртаза нақыл сөздерінің ұлттық сипаты және берілу ерекшеліктері.....	323

ТІЛ ЖӘНЕ ӘДЕБИЕТТІ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ – МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ – METHODOLOGY OF TEACHING LANGUAGE AND LITERATURE

KAMIEVA G.K., BISMILDINAD.D., MOLDAKHMETOVA Z.N.	Folk wisdom – a tool for the development of speech competence.....	336
--	---	-----

XFTAP 17.01.09

DOI <https://doi.org/10.55808/1999-4214.2023-2.22>

*М.Ә. КАЙИМОВ¹

Н.С. ХАЛИКОВА²

У.Б. ИБРАГИМОВА³

М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан^{1,3}
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті,

Шымкент, Қазақстан²

(e-mail: m.kaiimov92@mail.ru¹, khalikova_nurila1976@mail.ru², Ulbala83@mail.ru³)

БҰҚАР ЖЫРАУДЫҢ АБЫЛАЙ ХАНҒА АРНАҒАН ЖЫР- ТОЛҒАУЛАРЫНЫҢ БАСТЫ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа. Бұл мақалада қазақ поэзиясындағы Бұқар шығармашылығы жүйелі зерттеу нысанына айналған. Бұқар жыр-толғауларына талдау жасалынып, Бұқардың саяси істерге араласқан қырлары, Абалай ханның кеңесшісі болған әдебиеттегі бейнесі ашылады. Бұқар жырау қазақ халқының басына қиын-қыстау күн туған уақытта ғұмыр кешіп, сол аласапыран заманда күрделі саяси мәселелерге өз жырларымен жауап бере білген тұлға. Жырау Абылай ханға ел басқару ісіне байланысты кеңестер беріп, ханға тура жол көрсетіп отырған. Өз шығармалары арқылы басқыншы жауға қарсы күресте халқын бір тудың астына біріктіруге күш салады. Бұхар жырау өзінің саяси-әлеуметтік жыр-толғауларымен өз елінің жалынды күресінің жыршысына айналды. Жырау әлеуметтік тақырыпқа терең ден қойып, ұлт-азаттық, демократияшыл бағытты ұстанады. Мақалада ел басына күн туған ауыр күндері ел ұйытқысы бола білген жырау шығармаларындағы әлеуметтік сарын айқындала келе, Бұқар жыраудың саяси-әлеуметтік көзқарастары ашылады. Жыраудың Абылай ханға арнап жазған жыр-толғаулары талдау нысанына алынады. Саяси-әлеуметтік мәнді жыр-толғаулар жазған жырау хан ордасында қызмет еткенімен, сарай маңы ақыны емес деген тұжырым жасалынады. Әлем әдебиетіне көз салсақ, әр кезеңде хан сарайында қызмет етіп, әртүрлі бағытта шығармашылықпен айналысқан ақындарды кездестіреміз. Түркі халықтары әдебиетінің классигі Науаи, түрік әдебиетінің өкілдері Махмұт Бақи, Ахмед Недим Эфенди т.б. және қазақ поэзиясындағы сарай маңы ақындары Жанұзақ, Байтоқ т.б. ақындар жайлы мәліметтер беріліп, Бұқардың халық қамын ойлаған тұлғасы шығармалары негізінде ашылады.

Түйін сөздер: поэзия, тарих, тұлға, әдебиет, жырау, тарихи шындық, шығармашылық, сарай ақыны

Кіріспе. Бұқар жырау поэзиясы нақыл, өсиет, ғибратқа толы. Бұқар жыраудың поэзиясындағы өмірге деген философиялық көзқарас оның ақиқатты, таным тақырыбын, адам ақылының күшін іздеу туралы ойларын көрсетеді. Жырау адамның өмір жолының әртүрлі кезеңдерін салыстыра келе, өмірдің өзгергіштігін табиғи деп санайды. Ақынның шығармашылығында этика мәселелері, халық поэзиясы үшін дәстүрлі тәлім-тәрбие тақырыптары да жиі көрініс тауып отырады. Ол ұрпағына адамдарға лайықты адам болу туралы тілектерін қалдырды. Өмірдің өткені мен болашағын терең пайымдап болжайды, кейінгі ұрпаққа үлгі боларлық сүбелі сөз, айшықты ой қалдырады. Сонымен қатар, Бұқар жырау өзінің жыр-толғауларында қоғамдық-әлеуметтік мәселелерді де қозғап, әлеуметтік сарында өлеңдер жазған. «Бұқар жырау – қазақ жеріне ертеден мәлім. Оның бізге жеткен арнау, терме, толғаулары негізінен әлеуметтік, қоғамдық мәселені көтереді» [1, 323].

Қазақ әдебиетінің тарихына көз салсақ, ел басшысы ханға арнап жыр жолдарын жырлаған ақындар аз болмаған. Олардың жырлары әр кезеңде әртүрлі сипатта көрініс тауып отырған. Шалкиіз жыраудың Би Темірге, Асан Қайғының Жәнібек ханға, Марғасқа жыраудың Тұрсын ханға, Жиембет жыраудың Есім ханға, Бұқар жыраудың Абылай ханға арнап айтқан жырларынан ханның қасында әр уақытта ақылшы жыраулардың болғанын көреміз. Олар өз заманының елеулі тарихи оқиғаларын жырға қосып отырған. Ел бірлігі мен мемлекеттің іргесін сақтау осы аталған жыраулар шығармаларының негізгі идеясы болған. Жыраулық дәстүрден кейінгі хан сарайында қызмет еткен ақындар ел мәселесіне тереңдемей, билікті мадақтау, мақтау сарынында өлеңдер жазған. Қазақ әдебиетінде XIX ғасырда өмір сүрген Байтоқ ақынды нағыз сарай маңы ақындары қатарына жатқыза аламыз. Сарай ақындары туралы мәлімет ең алғаш Сәбит Мұқановтың «Қазақтың XVIII-XIX ғасырдағы әдебиетінің тарихынан очерктер» деген еңбегінің «Жәңгір ханның сарай ақындары» атты тарауында көрініс береді. Сәбит Мұқанов бұл еңбегінде сарай ақындары ретінде Жанұзақ, Байтоқ, Боран, Ақмалы, Қуанышбай сынды ақындарды атайды. Жәңгір ханның тұсында хан ордасының ақыны Байтоқ нағыз сарай маңы ақындарының бірі ретінде ерекшеленген болатын.

Түркі халықтар әдебиетіне шолу жасайтын болсақ, сарай маңында қызмет еткен ақындардың шығармашылығын көптеп кездестіруімізге болады. Түркі халықтарының классигі Науаидің өмірі мен шығармашылығы сарай маңымен байланысты болған. Науаи өз заманында Сұлтан Хусейн атты билеушінің тұсында бас уәзір қызметіне дейін көтеріліп, сарай маңындағы ақындардың бірі болған. Ақын өз өмірінің бір бөлігін сарайда өткізгенмен оның шығармалары теңдік пен әділдікті, адал еңбекті алға тартқан гуманистік идеяларға толы болды. Ақын әділет пен адамгершілікті, достық пен махаббатты, адалдық пен рухани тазалықты кеңінен жырлай бастайды. Науаи терең білімді, рухани бай, парасаты биік адам. Ол өз елінің мүддесін ойлап,

әсіресе өнер мен әдебиеттің, білім мен ғылымның дамуына көп үлес қосқан. Ғалым Ө. Күмісбаев шығыс шайырларының өмірі мен шығармашылығын зерттей келе, Әлішер Науаидің өз еліне адал қызмет еткенін, ел басқару ісінде Хорасанның билеуші Хұсайн Байқараға ақыл-кеңес беріп, бағыт сілтеп отырғанын айтады [2, 166].

Қазақ ғылымының жарық жұлдызы Шоқан Уалиханов өзінің Қашқария жайлы жазған очеркінде Науаиді халықты қара түнек алып шығушы сәуле ретінде бағаласа, заңғар жазушымыз М.Әуезов «Әлішер Науаи» атты ғылыми мақаласында: «Түркі тілдес халықтардың көпшілігінің әдебиеті мен мәдениетін өсіруде Науаи мол әсер еткен» [3, 291]- деген пікір айтқан болатын.

Ә.Науаи мұраларының түркі тілдес халықтары үшін маңызы үлкен. Шығыстың атақты ойшылы, түркі халықтарына ортақ ұлы ақын, мемлекет қайраткері Науаи өз шығармалары арқылы түркі халықтарының әдебиетін биік белеске көтереді. Әдебиеттанушы ғалым Ж.Дәдебаев ақын шығармашылығының маңызын айта отырып мынандай пікір білдіреді: «Тарихи тұрғыдан қарағанда, Әлішер Науаи өз дәуірінің жан-жақты дамыған, өнер мен ғылымның басты саласында бірдей еңбек еткен және сол салалардың әрқайсысында керемет жетістіктерге жеткен, ақындығы, хәкімдігі, әкімдігі тең түскен кемел тұлғасы еді» [4, 84].

Әрбір ақынның шығармаларында қозғалатын мәселелерді түсіну үшін ақын өмір сүрген дәуір болмысы мен сол ортаның саяси ахуалын, дәуір болмысын білу керек. Науаи өз заманында мемлекеттік қызметтер атқара жүріп, бар күш-қуатын халық игілігіне жұмсауға тырысады. «Науаи өмір сүрген кезең Орта Азияда хандық биліктің күшейіп тұрған кезі еді. Науаи сарай ақыны болудан бас тартып, Низамиге еліктеп «хамса» жазды. Хамсаларының сюжетін Низамиден алғанымен жаңа идеямен дидактикалық сарында жазып шықты» [5, 87].

Түрік әдебиетінің өкілдері Махмұт Бақи, Ахмед Недим Эфенди сарай маңы ақындарының көрнекті өкілдері. Бакидің «Жоғары мәртебелі Сүлейман Ханға арналған элегия» атты шығармасы түркі әдебиетіндегі ең танымал шығармалардың бірі. Бакиге ақындық даңқ алып келген басты туындысы – «Диван» лирикалық өлеңдер жинағы. Бұл жинақта ақынның Сүлеймен сұлтан мен Селим II арналған жолдауы, Сүлейменнің өлімі туралы элегиясы мен 204-ке жуық шағын ода жинақталған. Атақты Осман ақындарының бірі Ахмед Недим Эфенди Қызғалдақ дәуірі деп аталатын 23-ші сұлтан Ахмед III кезінде ең танымал сарай ақындардың қатарынан көрінген.

Жалпы сарай маңында пайда болған поэзия әр кезеңде әртүрлі тақырыпта дамып отырды. Қазақ әдебиетінде өзіндік орны бар Бұқар жырау өмірінің маңызды бөлігі хан ордасында өтті. Бұқар жырау өз заманында хан ордасында беделі артып, елге белгілі жырау, ақылшы би атанған. Бұқар жырау Абылай ханның азаттық жолындағы ел басқарған қабілетін дәріптей отырып,

ханның кемшіліктерін де батыл айтып отырған. Тарихи-әлеуметтік жағдайлармен тығыз байланыста туындаған жырау поэзиясының негізгі идеясы ел бірлігі мен халықтың бейбіт болашағы болды. Толғауларының ең негізгі тақырыптары туған жерді, елді сүю, елді бір тудың астына жинау, Отанды қорғау болатын. Өз толғауларында жырау адамгершілік мәселелерін де ең бірінші орынға қойды.

Ел мен жер тағдырына байланысты Бұқар жырау шығармалары ұлы идеяларды алға тартады. Тарихта із қалдырған елеулі оқиғаларды келешек ұрпаққа, жалпы адамзатқа зерделі түрде көркем тілмен жеткізіп, әдеби мұра етіп қалдыру – Бұқар жырау қойған мақсаттың басты негізі. Халқымыздың руханият тұрғысынан жаңарып өркендеуі тікелей әдебиетке байлынысты. Әдебиет асыл құндылықтарымыз десек, Бұқар жырау шығармашылығы осы баға жетпес асылдарымыздың бірі.

Әдістеме және зерттеу әдістері. Мақалада қазіргі әдебиеттану ғылымындағы зерттеу әдіс-тәсілдері пайдаланылған. Атап айтқанда, салыстырмалы-жүйелі зерттеу негіздеріне сүйене отырып, материал жинақтау, жүйелеу, сипаттау, баяндау әдістері, сонымен қатар көркем мәтінді талдау әдісі, салыстыру, мәдени-тарихи әдіс, тарихи-салыстырмалы зерттеу әдістері қолданылған.

Талқылау мен бақылау. Қазақ әдебиеті тарихында зар заман ақындарының орны ерекше. Ғалым М. Әуезов өзінің «Әдебиет тарихы» атты еңбегінде тұңғыш рет бір дәуірде өмір сүріп, бір сарынмен өлең жазған ақындардың барлығын «зар заман ақындары» деп атағандарын айтады. Зар заман дәуірінің алғашқы буыны Абылай заманынан басталса, ең соңғы өкілдері Абайға келіп тіреледі деп пікірін тұжырымдайды [6, 192]. Зар заман ақындары өмір сүрген кезең ел басындағы ауыр жағдайларға толы болды. Үлкен тарихи өзгерістерді басынан кешірген осы кезең қазақ халқы үшін қиын күндердің тізбегі іспетті болды. Көш басында жүріп, ел қамын ойлаған жыраулар ханның қасынан табылып, ел тізгінін қолға алды. Жыраулар сол кезеңнің әлеуметтік халін терең ұғынып, ел қамын жоқтауға кірісті. Ақын, жыраулар бұрынғыдай қызық қуып жыр жазбады. Олар мүлдем жаңа бағытта әлеуметшілік сарында жыр төгілдірді. Өлең жолдарынан халық тағдырына алаңдаушылық білдірген, ел мен жер тағдырын ойлаған ақынның азатшыл идеялары байқалды. Жырау елді бірлікке шақырды, үлгі өсиет айтты. Ұлт болашағын ойлаған ақын-жыраулар ел қорғаны батырлардың, ел тірегі хандардың бейнесін сомдап, өздерінің зар, мұңын өлең жолдарына қосты. Тарихи дәуірді бастарынан өткізген жыраулар поэзиясы тарихпен тамырлас. Сол себепті де, жүз жылдық тарихы бар зар заман ақындары шығармашылығын тарихи оқиғалар ізімен қарастырудың маңызы зор. Жыраулар поэзиясын терең ұғыну үшін оларды туғызған тарих беттерін жақсы білу керек.

Бұқар жырау – қазақ әдебиетінде өзіндік орны бар тарихи тұлға, қоғам

қайраткері, жыраулық өнердің көрнекті өкілі. Бұқар қазақ халқы үшін тарихи маңызы бар кезеңде өмір сүрген. Бұқардың шығармашылығы жайлы алғаш пікір білдірген ғалымдардың бірі Ш.Уалиханов еді. Шоқан Бұқар жыраудың Абылайға арнап жазған жыр-толғауларын алғаш рет қағаз бетіне түсірген. Ғалымның «Бұқардың Абылайға айтқандары», «Абылай туралы жырлар» сынды еңбектері қазақ әдебиетінің тарихына, Бұқар жырау шығармашылығына байланысты көлемді зерттеулер болып табылады. Белгілі фольклорист, ақын Мәшһүр Жүсіп Көпеев те жырау шығармаларын жинап, ол туралы мәліметтер берген болатын. С.Сейфуллин Бұқар жыраудың Абылай ханның заманында ханның бірінші жыршы-шешен ақылшысы болғандығын айтады. Бұқар шығармашылығын М.Әуезов, С.Мұқанов, Ә.Марғұлан, Х.Сүйіншәлиев, М.Мағауин т.б. ғалымдар зерттеп, жыраудың қазақ әдебиет орнын айқындады.

Ақын, жырау толғауларындағы тарихи оқиғалардың көрініс табуы заңды құбылыс. Ақын, жыраулар өздері өмір сүрген кезеңнің тарихи шындығын өлең жолдарына өргізіп отырған. Жырау мұрасында сол дәуірдегі халықтың басынан өткізген талай тарих іздері сайрап жатыр. Тарихи тұлғалардың поэтикалық бейнесін жасаған жыраулар шығармаларынан сол кезеңдегі тарихи оқиғалардың көркем көрінісі анық байқалады. Жыраулар поэзиясының бастауында тұрған Асан қайғының жырларынан Жәнібек ханның көркем бейнесін көресіз. Бұқар жырау өз толғаулары арқылы Абылайдың әдебиеттегі тұлғасын жасап шықты.

Абылай хан заманында өмір сүрген Бұқар жырау ханның жыршысы, ақылшысы, ел ісін басқару ісінде кеңесшісі болған. Өз заманында хан сарайы маңында беделі биік болып, елге белгілі жырау, ақылшы би атанған. Ел басына қауіп төнген ауыр заманда жырау саяси-әлеуметтік істерге тікелей араласып, Абылай ханға ақыл-кеңес беріп отырған. Жырау өз толғаулары арқылы Абылай хан жүргізген саясат жөнінде орнықты әрі әділ пікірлер білдіре алған. Кей жағдайларда Абылай ханға батыл тіл қатып, сыни көзқарастарын да білдіріп отырған. Бұқар жырау «Абылай ханның қасында», «Ал тілімді алмасаң», «Ай, Абылай, Абылай», «Қазақтың ханы Абылай» «Ай, Абылай, сен он бір жасыңда» т.б. жыр-толғауларында Абылайдың бейнесі ашылып қана қоймай, ханның саяси іс-әрекеттерінен де көрініс береді. Жыраулар поэзиясында адам аттарының, тарихи тұлғалардың есімдерінің жиі аталуы жыраулық дәстүрдің ең басты ерекшелігі болып табылады. Бұқар шығармашылығында да адам аттары, әсіресе Абылай ханның аты жиі ұшырасады. «Әлеуметтік мәні бар сөздер, ономастикалық атаулар Бұқар тілінде әлдеқайда жиі ұшырасады» [7, 27].

Хан қасынан табылған ақын-жыраулар өмір шындығын жырлауды бірінші орынға қойған. Кей жағдайда ханның жағымсыз істерін қатты сынға алып, ашық түрде батыл сынаған. Өз заманында «Көмекей әулие» атанған Бұқар жырау хан ордасында белді жырау, Абылай ханның ақылшы-кеңесшісі болған. Ұлы жырау сол кезеңнің негізгі тарихи оқиғаларының ортасында

жүргені анық.

Жыраулық өнер ежелгі түркілік әлем мен қазақтың жаңа жазба әдебиетін байланыстырып тұрған рухани дүниелерге толы әдеби қазынасы. «Жыраулық рух ежелгі түркілік болмыстың кейінгі қазақ жазба поэтикалық үрдісіне жалғастырған аралық көпірі болды» [8, 81].

Түркілік әдебиеттің өзіндік даму ерекшеліктері бар. Әр кезең өзіндік әдеби дәстүрлерді қалыптастырды. Ежелгі көшпенділер өркениеті мен көне түркілер әлемі тударған әдебиеттің негізінде түркілік көркемдік дәстүрлер мен сарындар қалыптасып, олар бүгінгі күнге дейін өз жалғасын табуда.

Өз заманында саяси істерге араласып, мемлекет қызметінде болған ақын Әлішер Науаи шығармалары, ғибрат сөздері адамды гуманистік ойларға жетелейді. Ақын қай уақытта болмасын халық жағдайының жақсы болуына күш жұмсап, бар ынта-жігерімен халық үшін қызмет етеді. Сарай маңында уазірлік қызмет жасаған ақынның өмірге деген өз ұстанымы болған. Ол шығармалары арқылы адам жүрегінде ұялаған иман, ар-ождан, адамгершілік қасиеттерді жоғары қойып, өзінің биік көзқарасын танытады. Осы қасиеттер арқылы ақын адамгершілігі жоғары, ар-ожданы таза, иманы берік тұлға ретінде қалыптасып, бүгінгі таңға дейін өз биіктігінен көрініп келе жатыр. Науаи қарапайым халық пен билік арасында өзара үйлесім мен шынайы ынтымақ орнауын арман етті.

Түрік әдебиетінің қарқындап дамуына Махмұд Бақи (1526-1600), Ахмед Недим (1680-1730) сынды ақындар көп үлес қосты. Бақидің «Жоғары мәртебелі Сүлейман ханға арналған элегия» атты шығармасы түркі әдебиетіндегі ең танымал шығармалардың бірі. [9, 319]. Жалпы түркі әдебиеті – әлем әдебиетінде өзіндік орны бар, әртүрлі даму кезеңдерін басынан өткізген, классикалық кезеңге дейін жеткен бай әдебиет. Осман ақындарының бірі Ахмед Недим Эфенди шашамен 1681-1730 жылдары өмір сүрген. Недим ақынның лақап аты болған. Ол 1718 жылдан 1730 жылға дейін Қызғалдақ дәуірі (түрікше *Lâle Devri*) деп аталатын 23-ші сұлтан Ахмед III кезінде ең танымал сарай ақындардың қатарынан көрінген. Недим ақын Ибрахим пашаның қолдауы мен қамқорлығына ие болып, визирдің жеке кітапханасының сақтаушысы болып тағайындалған [9, 377].

Жырау – суырып салма, өлең сөздің қадірін білген өнер адамы. Жырау елдің жағдайын ойлайтын, халықтың қамын жейтін тұлға. Қиын қыстау кездерде бағыт бағдар беретін ақылшы. Бұқар өз заманында Абылай ханға кеңес беріп, ел ісіне араласып отырған. Өзінің даналығы мен тапқырлығымен ерекшеленген Бұқар ел тағдырын шешер ірі оқиғалар жайлы ой қозғаған. Сарай маңында көрінген ақындардың ішінде Бұқар шығармашылығы өзгеше. «Бұқар заманында Абылай ханның бас ақыны әрі кеңесшісі болғандықтан мемлекеттік маңызы бар істерге ақыл қосып, өз ақылын мемлекет жұмысын басқарушы Абылайға істеттіруге тырысады...» [10, 189]. Қазақ әдебиетінің

тарихын зерттеген С.Мұқанов өз зерттеулерінде Бұқарға «сарай ақыны», «орда ақыны» деген атақ таққан дұрыс емес екендігін айтып кетеді. Ғалымдардың пікірінше, қазақ әдебиетінде нағыз сарай маңы ақындары ХІХ ғасырда пайда болды. Сарай ақынының ең алғашқы көрнекті өкілі Байтоқ ақын. Ол өз шығармашылығын Жәңгірдің күллі саяси істерін дәріптеп, ханды мақтап, мадақтауға арнаған.

XV-XVIII ғасырларда өмір сүрген ақын-жыраулардың поэзиясында сол кезеңнің тарихи оқиғалары көрініс берген. Сол кезеңнің ақын-жыраулары халық атынан сөйлеп, елдің мүддесін, мұң-мұқтажын, қайғы-қасіретін өз толғауларына қосуды парыз санаған. XV-XVII ғасырларда өмір сүрген ақын-жыраулар қазақ даласының дарынды рухани әрі қоғамдық-саяси көшбасшысы бола білген. Олардың әлеуметтік ой-пікірлерінің ел қауіпсіздігі мен тәуелсіздігі, болашағы үшін маңызы зор болған. Асан қайғы, Доспамбет, Қазтуған, Бұқар жырау толғауларыны қазақ халқы рухани мәдениетінің негізгі өзегі болды. Жазушы ғалым М.Мағауин «Қобыз сарыны» атты еңбегінде Бұқар жыраудың поэзиясына баға бере келе, нағыз сарай ақындары ретінде ХІХ ғасырдың бас кезінде жасаған Жанұзақ, Байтоқ жырауларды атап өтеді. Ол ақындарды Жәңгір ханның «ақылгөй қариясы да, қабырғалы биі де емес, тек қошеметші нөкерлері, осы сөздің толық мағынасындағы сарай ақындары» [11, 139] болғандықтарын атап өтеді.

Халық арасында аты аңыз болып қалған Асан қайғыны Қазақ хандығында, Жәнібек ханның маңында көреміз. Асан Қайғының бізге жеткен толғауларының көпшілігі Жәнібекке арналған. «Кейінгі ұрпақ әулие танып, аңыз кейіпкеріне айналдырған, ал Шоқан Уалиханов «көшпелілер философ» атаған Асан Қайғы өз заманының үлкен ойшылы еді. Керей, Жәнібек хандардың ақылшы биі болған» [12, 8]. Асан қайғы хан қасында, сарай маңында болғанымен ханған жағынбай, ханның қаһарынан қаймықпай ақиқатты айтып, тура сөйлейтін. Оған жыраудың «Ай, хан, мен айтпасам білмейсің» атты толғауы дәлел бола алады.

Ай, хан, мен айтпасам білмейсің,
Айтқаныма көнбейсің,
Шабылып жатқан халқым бар,
Аймағын көздеп көрмейсің [12, 24].

Осылайша ханға ашық ойын білдіріп сөйлеу кез келгеннің қолынан келмейді. Асан толғауларынан оның ел ішінде беделі адам болғандығын білеміз. Ханға сөзі өтімді Асан ел билеушілеріне тірек, ақылшы-кеңесші болған адам. Асан халық атынан сөйлеуші. Ел басынан күн туғанда халқына демеу білдіріп, қысылғанда жол көрсетерданалықтың иесі, елі қадір тұтқан асыл сөздің иесі. Ол ел тағдырын шешер ірі оқиғалар, көкейкесті мәселелер жайлы толғаған. Өз заманының ойлы перзенті Асан поэзиясының бір бөлшегі ретінде атамекенге деген сүйіспеншілікті байқай аламыз. Тарихтан белгілі Әбілхайыр ханнан

бөлініп, Жәнібек пен Керей хандардың ата-баба мекенін тастап Монғолстанға беттегені Асан қайғыға ауыр тиеді. Асан атамекенге деген зор сүйіспеншілігін білдіре отырып, артта қалып бара жатқан қонысын қимай, оның артықшылығын айтып, босып бара жатқан жұртты қайтаруды ойлайды.

Ақылшыл қария Асан қайғы мен толғаушыл жырау Бұқар хандықтың іргесін нығайту, елдің қорғаныс қабілетін арттыру сияқты елдің ішкі, сыртқы саясатына тікелей араласып, оның шешімін табуда ханға ақыл-кеңес беріп отырған. Асан қайғының Жәнібекке айтқаны, Бұқардың Абылайға айтқан жыр-толғауларынан олардың хан ығында болмай, кей кездері ханды қатты сынағандарын олардың өлең жолдарынан байқаймыз. Асан Қайғының Жәнібек ханға айтыпты деген сөзінен оның болашақты болжаған, ханға жағымпазданбай шындықты айтқанын байқаймыз. Жәнібек ханға арнап айтқан жырда Асан Қайғы ел мұңы мен қамын өмірлік шындықпен астастыра жырлайды. Ханға шындықты айтудан тайсалмайды.

Бұқар жыраудың терең танымдық құндылыққа ие поэзиясы қазақ әдебиетін биікке көтергені анық. Жыраудың әлеуметтік-тарихи жағдайларды жырлаған толғаулары, терең философиялық ой-тұжырымдары қазақ әдебиеті тарихында өзіндік орны бар шығармалар қатарынан көрінетіні анық. Бұқар өз заманында мемлекеттің ішкі және сыртқы саясатына да араласып ханға кеңес беріп отырған. Бұқар жырау хаға «Соғыссаң кетер сәніңіз» деп, ел тыныштығын сақтай отырып, барлық мәселелерді бейбітшілік жолмен шешуге кеңес береді.

Абылай ханның ел басқарудағы әділ шешімдерін, елге жасаған игілікті істерін, үш жүздің басын біріктіріп жауға қарсы жүргізген ерлік әрекеттерін дәріптеп, құптап отырған.

Хан Абылай атандың

Дүниеден шықпай мініңіз

Алтын тақтың үстінде

Үш жүздің басын құрдыңыз [12, 98].

«Көзі тірісінде «Көмекей әулие» атанған Бұқар жыраудың өзі хан Абылайды ерекшел қастарлаған. Сонымен қатар кейде орын алған кемшіліктерін де жасырмай бетіне басып отыратын болған» [13, 202]. Абылай ханның ақылшысы, кеңесшісі Бұқар жыраудың қажет жағдайда ханның сыншысы бола білгенін жырау өлеңдерін оқи отырып байқаймыз. «Ашуланба Абалый» деп ханды сабырға, елін бірлікке шақырған бітімші ретінде де көрінеді.

XV-XVI мен XVIII ғасырлар аралығындағы қазақ поэзиясында болмыс, әлеуметтік өмір шындығының ұзақ дәуірлер әдеби процесінде қай заманда да сыр қаламай, ақын-жыраулар жырларының арқауы болып, дәуірден дәуірге жалғасып келген үлкен желілі де өзекті мәселе: ішкі тартыс, ел билеушілер мен бұқара өкілдері арасындағы қайшылық, әлеуметтік теңсіздік пен әлдінің нашарға қинат, зорлығы, қанау езгі жайлары. Тарихқа көз жүгіртсек, қазақ

халқы талай қиын-қыстау кезеңдерді басынан өткізген. Көрші елдердің жаугершілік шапқыншылығы, патшалық Ресей империясының саяси идеологиясына негізделген отарлау саясатының жүргізілуі қазақ халқы үшін өте ауыр кезеңдер болды. Қаншама уақытқа созылған Ресей мемлекетінің отарлау саясаты қазақ халқы ұлт ретінде бас көтеруіне көп кері әсер-ықпалын тигізді. «Патша үкіметі түркі елдеріне басып кіргеннен кейін бұл елдердің халықтары дәстүрлі әкімшілік жүйені толығымен жойып, отаршылдық жүйені орнату үшін ұзақ мерзімді перспективада әртүрлі консервативті реформаларды кезең-кезеңімен жүзеге асыру арқылы, салт-дәстүр мен әдет-ғұрпына, рухани дүниесіне қысым жасай бастады» [14, 189].

Жыраулар поэзиясы – өмір шындығынан сыр шертетін, халқымыздың ғасырлық тарихын өлең сөзбен өргізген әдеби мұра болып табылады. Жыраулар елдің саяси-әлеуметтік тіршілігін көркем тілмен кестелей білген. Өз заманында «Әй, хан, мен айтпасам білмейсің» деп Жәнібекке үн қатқан Асан қайғы «шабылып жатқан халқың бар» дей келе, қиналып жатқан халықтың қамын жеке мүддеден жоғары қою керек екендігін айтады. Ал Бұқар жыраудың жыр-толғаулары Абылай заманының айнасы. Жаугершілік заманда көршілес мемлекеттермен дипломатиялық қарым-қатынасты реттеу, оңтайлы саясат жүргізу істеріне ықпал жасап, ханға дұрыс бағыт-бағдар беріп отырған.

Нәтижелер. Қазақ халқы әдебиетінің тарихына көз салсақ, көптеген ақын-жыраулардың шығармашылығынан ел мүддесінің көрініс тапқандығын байқаймыз. Олай болса, ақын-жыраулар мұрасында халық тарихының іздері сайрап жатыр. Жыраулар поэзиясынан талай тарихи тұлғалардың әдебиеттегі бейнесі сомдалып жатты. Сондай-ақ сол замандағы бірқатар тарихи оқиғалар нақты деректермен жыр жолдарына қосылады.

Ақындардың сарай маңында көрінуі шығыс шайырлары өмірінен де байқалады. Сарай маңы ақындарының қозғаған тақырыптары мен ой өрнектері әрқилы болған. Бірі хандар мен сұлтандарды мақтап өлең жазса, енді бір сарай ақындары ел мүддесін ойлап, халық тағдырын шешуге көп үлестерін қосып отырған. Хан сарайы төңірегінде өмір сүріп, ел билеуші хандарға ақыл-кеңес айтып отырған. Қазақ хандық дәуірі әдебиетінде өзіндік орны бар жыраулар әлеуметтік мәні бар, ірі халықтық деңгейдегі келелі мәселелерді жырлаған. XV-XVIII ғасырлардағы жыраулар мен ақындар өз өлеңдерінде елдік, ерлік, заман жайында жыр толғаған. Ата бабадан мұра болып қалып келе жатқан жерді қорғау, ел бірлігін сақтау сияқты мәселелерін жырлаған. Өмір туралы толғана келе гуманистік тұрғыда философиялық-дидактикалық түйін-тұжырымдар жасап отырған.

Жыраулардың көпшілігі сарай маңында, ханның жанында оның кеңесшісі қызметін атқарған тұлғалар. Жыраулар поэзиясында көбінесе ұлттық мүдде, ел бірлігі мәселесі алға шығады, батырлар мен хан бейнелері өлеңмен өріледі. Қазақ халқының атақты жырауы Бұқар Абылай ханның кеңесшісі, ақылшысы

қызметін атқарған. Әйтсе де, ханның сөзін сөйлеп, оған жағыну, мақтап, мадақтау Бұқардың табиғатына тән қасиет емес еді. Ханның ел басқарудағы тарихи маңызы бар әділ шешімдерін қолдап отырған жырау кей жағдайда ханның қатал сыншысы да бола білген.

Қорытынды. Бұқар шығармаларынан жыраудың өзі өмір сүрген қилы заман келбеті айқын танылады. Ел мен жер тағдырына байланысты Бұқар жырау шығармалары ұлы идеяларды алға тартады. Тарихта із қалдырған елеулі оқиғаларды келешек ұрпаққа, жалпы адамзатқа зерделі түрде көркем тілмен жеткізіп, әдеби мұра етіп қалдыру – Бұқар жырау қойған мақсаттың басты негізі. Халқымыздың руханият тұрғысынан жаңарып өркендеуі тікелей әдебиетке байланысты. Әдебиет асыл құндылықтарымыз десек, Бұқар жырау шығармашылығы осы баға жетпес асылдарымыздың бірі.

Қазақ халқының бірегей тарихи-мәдени құбылысы ретінде жыраулар поэзиясы өзіндік биіктігімен көзге түседі. Қазақ халқының дербестігін, жеке мемлекет ретінде күш-қуаттылығын айқындауда да жыраулардың жасаған қызметі орасан зор болды. Елдің ішкі және сыртқы саясатына араласып, ел ісі мәселелерін шешуде маңызды тұлғалық қалып көрсете алды. Өз елінің арман-тілегін, мақсат-мұратын көркем жеткізе білген жыраулар өз шығармаларында өмірлік шындықты боямасыз жырлады. Болашаққа болжай қарап, елдің ертеңіне алаңдаушылық білдірді.

Талдаулар нәтижесінде шығарылатын түйін ретінде айтарымыз: Жыраулар поэзиясынан тәуелсіздік алғанға дейінгі кезең аралығында қаншама ұлы тұлғалар өз елінің тәуелсіздігі үшін жан аямай қызмет етті. Сыртқы жауға қарсы қазақтың басын бір тудың астына біріктірген хандар, халқын азат қыламын деп аттан түспеген батырлар, елінің рухын көтеріп, ұлт санасының оянуы үшін қызмет еткен жыраулар мен ақындар қашанда халықтың алдына шығып, ұлт мүддесін бірінші орынға қоя білген.

Әдебиеттер

1. Сүйіншәлиев Х. Қазақ әдебиетінің тархы. Оқулық. – Алматы: Санат, 2006. – 904 б.
2. Шығыс шайырлары. Бес томдық. Том 1. – Алматы: Дәуір, 2015. – 310 б.
3. Әуезов М. Жиырма томдық шығармалар жинағы. Том 18. Зерттеулер, мақалалар. – Алматы, 1985. – 448 б.
4. Дәдебаев Ж. Әлішер Науаи // Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті Абай ғылыми-зерттеу институты Абай институтының Хабаршысы. – 2011. – №4. (10). – Б. 84-91.
5. Омарова С.М. Түркі халықтар поэзиясындағы дидактикалық сарын // Еуразия гуманитарлық институтының Хабаршысы. – № 1. – 2022. – Б. 87-92.
6. Әуезов М.О. Әдебиет тарихы. – Алматы: Ана тілі, 1991. – 240 б.
7. Момынова Б.Қ. Мәтінді көркемдеуші тәсілдер: жыраулар тіліндегі метафоралардың түрлері мен қызметі // ҚазақҰУ Хабаршысы. Филология сериясы. – 2021. – №3 (183). – Б. 22-30.

8. Нұрдәулетова Б.И., Шохаев М.Т., Кенғанова А.Б. Жыраулар поэтикасындағы «шынайы адам» концептісі // *Turkic Studies Journal* 2022, Volume 4, Number 2. –Б. 72-86.
9. Ahmet K. *Türk Edebiyatı*. – İstanbul, 1976, 2. – 752 b.
10. Мұқанов С. Халық мұрасы. – Алматы: Қазақстан, 1974. – 236 б.
11. Мағауин М. Қобыз сарыны. XV-XVIII ғасырларда жасаған қазақ ақын, жыраулары. Монография. – Алматы: Атамұра, 2006. – 264 б.
12. Бес ғасыр жырлайды: Екі томдық. [Мәтін]. – Алматы: Жазушы, 1989. 1-том. – 384 б.
13. Әбжет Б. Хан рухын алаштан асқақтатқан // *Түрkiология*. – 2013. – №2. – Б. 89-96.
14. Nodirkhon Khasanov, Torali Kyrgyz, Hamidulla Tadzhiev. *Yüzyılın Sonu ve 20. Yüzyılın Başındaki Türkistan Dinî-Maarifî Edebiyatına Bir Bakış (seryâmî, Muhayyir, Hazinî Örneği)* Sayı 101 (2022): *Türk kültürü ve haci bektaş velî araştırma dergisi*. – B. 187-209.

М.Ә. КАЙИМОВ, У.Б. ИБРАГИМОВА

Южно-Казахстанский университет имени М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан

Н.С. ХАЛИКОВА

Южно-Казахстанский государственный педагогический университет, Шымкент,
Казахстан

ОСОБЕННОСТИ СТИХОТВОРЕНИЙ БУХАР ЖЫРАУ, ПОСВЯЩЕННЫХ АБЫЛАЙ-ХАНУ

Аннотация. В данной статье творчество Бухар-жырау стало предметом систематических исследований. Проанализированы высказывания Бухара, раскрыты аспекты, связанные с политическими делами Бухара, его образ в литературе, который тесно связан с легендарным казахским ханом Абылаем. Советник хана Бухар-жырау выступает объединителем, защищающим общеплеменные и государственные интересы. Бухар-жырау – человек, живший в период зарождения казахского народа, умеющий своими песнями отвечать на сложные политические вопросы того времени. Жырау давал советы Абылай-хану по вопросам управления страной и указывал правильный политический вектор развития. Своими произведениями он пытался объединить свой народ под одним знаменем в борьбе с врагом-захватчиком. Бухар-жырау своими социально-политическими песнями стал идейным вдохновителем своего народа.

В статье раскрываются политические взгляды Бухар-жырау, социальные мотивы в его произведениях. Анализируются стихи жырау, написанные для Абылай-хана. Делается вывод, что жырау, написавший известные социально-политические стихи, служил в окрестностях дворца, но не относился к касте придворных поэтов. Исходя из опыта мировой литературы, можно выделить когорту поэтов, которые служили в ханском дворце и занимались творчеством. Среди них были классик литературы тюркских народов Науаи, представители турецкой литературы Махмут баки, Ахмед Недим Эфенди и дворцовые поэты хана в казахской литературе как Жанузак, Байток и.д.

Ключевые слова: поэзия, история, личность, литература, жырау, историческая правда, творчество, придворный поэт

M.A. KAYIMOV, U.B. IBRAGIMOVA

M. Auezov South Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan

N.S. KHALIKOVA

South Kazakhstan State Pedagogical University, Shymkent, Kazakhstan

THE MAIN FEATURES OF BUKHAR ZHYRAU'S POEMS DEDICATED TO ABYLAI KHAN

Annotation. The work of Bukhara in Kazakh poetry has become the garbage of systematic research is described In this article. In the given article analyzed creativity of Bukhar, aspects of Bukhara's participation in solving cases are revealed and images are revealed as an adviser to Abalai Khan. Bukhar zhyrau was a man who lived in the difficult time of the Kazakh people and was able to quickly respond to difficult technical times. Zhirau gave advice to Abylai Khan on the affairs of the country and pointed out the right path in the affairs of the country. With his works, he tried to unite his people under one banner in the fight against the invading enemy. Bukhar zhyrau, with his political and social songs, became the singer of the passionate struggle of his country. The article reveals the political and social views of Bukhar zhyrau, reveals the social meaning of the works of zhyrau, which have become the battle cry of the country on difficult becoming of the country. Poems written by Zhyrau for Abylai Khan are analyzed. It is concluded that Zhyrau, who wrote poetry of political and social significance, served at the palace, but was not a palace poet. If we look at world literature, we can find poets who worked in different areas and served at the khan's court in each period. Navoi who was a classic of the literature of the Turkic peoples, representatives of Turkish literature Mahmut Baki, Ahmed Nedim Efendi and others and the poets of the palace district in Kazakh poetry Januzak, Baytok and others. Focusing on the work of poets, on the basis of his works, a person who cares about the people of Bukhara is revealed.

Keywords: poetry, history, personality, literature, joy, historical truth, creativity, court poet

References

1. Süiınşäliev H. Qazaq ädebiätiniñ tarhy. Oqulyq. – Almaty: Sanat, 2006. – 904 b.
2. Şyğys şaiyrlary. Bes tomdyq. Tom 1. – Almaty: Däuir, 2015. – 310 b.
3. Äuezov M. Jiyрма tomdyq şyğarmalar jinaғы. Tom 18. Zertteuler, maqalalar. – Almaty, 1985. – 448 b.
4. Dädebaev J. Älişer Nauai // Äl-Farabi atyndaғы Qazaq Ülttyq universiteti Abai ğylymi-zertteu instituty Abai institutyның Habarşysy. – 2011. – №4. (10). – B. 84-91.
5. Omarova S.M. Türkı halyqtar poeziasyndaғы didaktikalыq saryn // Eurazia

- gumanitarlyq institutyň Habarşysy. – № 1. – 2022. – B. 87-92.
6. Äuezov M.O. Ädebiät tarihı. – Almaty: Ana tılı, 1991. – 240 b.
 7. Momynova B.Q. Mätındı körkemdeuşı täsilder: jyraular tılındegı metaforalardıñ türleri men qyzmetı // QazaqŪU Habarşysy. Filologia seriasy. – 2021. – №3 (183). – B. 22-30.
 8. Nürdäuletova B.İ., Şohaev M.T., Kenğanova A.B. Jyraular poetikasyndağy «şynaıy adam» konseptı // Turkic Studies Journal. – 2022, Volume 4, Number 2. – B. 72-86.
 9. Ahmet K. Türk Edebiyatı. – İstanbul, 1976. – 752 b.
 10. Mūqanov S. Halyq mūrasy. – Almaty: Qazaqstan, 1974. – 236 b.
 11. Mağauin M. Qobyz saryny. HV-HVIII ğasyrlarda jasağan qazaq aqyn, jyraulary. Monografia. – Almaty: Atamūra, 2006. – 264 b.
 12. Bes ğasyr jyrlaidy: Eki tomdyq. [Mätin]. – Almaty: Jazuşy, 1989. 1-tom. – 384 b.
 13. Äbjet B. Han ruhyn alaştan asqaqtatqan // Türkiologia. – 2013. – №2. – B. 89-96.
 14. Nodirkhon Khasanov, Torali Kyryr, Xamidulla Tadzhiev. Yüzyılın Sonu ve 20. Yüzyılın Başındaki Türkistan Dinî-Maarifî Edebiyatına Bir Bakış (seryâmî, Muhayyir, Hazinî Örneği) Sayı 101 (2022): Türk kültürü ve haci bektaş velî araştırma dergisi. – B. 187-209.

Авторлар жайлы мәлімет:

Кайимов Мұхамеджан Әбдіхалықұлы – М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университетінің докторанты, Шымкент, Қазақстан.

Кайимов Мухамеджан Абдикалыкович – докторант Южно-Казахстанского университета имени М. Ауэзова, Шымкент, Қазақстан.

Kayimov Mukhamedzhan Abdikalykovich – doctoral student, M. Auezov South Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan.

Халикова Нурида Сатыбалдықызы – филология ғылымдарының кандидаты, Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университетінің аға оқытушысы, Шымкент, Қазақстан.

Халикова Нурида Сатыбалдиевна – кандидат филологических наук, старший преподаватель Южно-Казахстанского государственного педагогического университета, Шымкент, Казахстан.

Khalikova Nurila Satybaldievna – Candidate of Philological Sciences, Senior Lecturer, South Kazakhstan State Pedagogical University, Shymkent, Kazakhstan.

Ибрагимова Улбала Бахтияровна – филология ғылымдарының кандидаты, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университетінің доценті, Шымкент, Қазақстан.

Ибрагимова Улбала Бахтияровна – кандидат филологических наук, доцент Южно-Казахстанского университета имени М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан.

Ibragimova Ulbala Bakhtiyarovna – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, M. Auezov South Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan.